

УДК 343.851

О.О. БІЛОУСОВА, Апеляційний суд Луганської області

ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Ключові слова: національна безпека, протидія злочинності, кримінальні загрози, злочин, механізм

Кримінальна ситуація в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття продовжує неухильно загострюватися, що виражається, насамперед, у значному збільшенні кількості вчинених злочинів і рості їхньої суспільної небезпечності. Вивчення, з одночасним аналізом, офіційної статистики за останні десять років, свідчить, що подана інформація не відображає реальної ситуації щодо стану злочинності у державі, а висновки стосовно стійкої тенденції до поліпшення криміногенної ситуації у державі, є надто оптимістичними.

У 2009 році у порівнянні з попереднім роком робота органів внутрішніх справ по розкриттю злочинів погіршилась. Так, відсоток розкритих злочинів загальнокримінальної спрямованості зменшився на 7,7 %, а тяжких та особливо тяжких – на 6,1 %. Загалом залишилися нерозкритими понад 2 млн. нерозкритих злочинів минулих років, у т.ч. майже 7 тис. умисних вбивств, понад 17 тис. умисних тяжких тілесних ушкоджень, понад 1,5 тис. звалтувань, майже 1,4 млн. крадіжок, понад 200 тис. грабежів, майже 18 тис. розбійних нападів, 67 тис. шахрайств, понад 8 тис. ДТП з смертельними наслідками та понад 20 тис. фактів фальшивомонетництва.

Органи державної влади в умовах безпрецедентного росту злочинності не залишаються байдужими спостерігачами за тим, що відбувається, навпаки, ними вживаються заходи щодо протидії криміналітету. Неодноразово Президентом України видавалися укази про активізацію боротьби зі злочинністю і зміцнення правопорядку. Нещодавно був прийнятий новий Закон про судоустрій, найближчим

часом очікується ухвалення нового Кримінально-процесуального кодексу України, який є більш адаптованим до вимог сьогодення, розробляються і періодично затверджуються загальнодержавні програми боротьби і протидії злочинності та окремим її видам.

Однак з наведених вище даних стає ясно, що до позитивних результатів реалізація цих заходів не привела і криміналізацію суспільства не зупинила.

Причини відсутності помітних позитивних зрушень у справі боротьби з ростом злочинності, на нашу думку, полягають у тому, що вжиті заходи дотепер не були підпорядковані вирішенню загального завдання, не мали чітко поставленої стратегічної мети, єдиного задуму. По суті своїй вони дотепер не несли в собі елементів державної політики в сфері боротьби зі злочинністю.

В 80–90-х роках минулого століття радянськими, а згодом у 2000-х роках і українськими вченими в процесі розробки теорії безпеки країни були визначені методологічні підходи до дослідження наукових проблем у цій області [1–3]. Загальна проблема забезпечення національної безпеки була умовно розділена на ряд окремих: економічну, військову, інформаційну, екологічну, громадську та інші види безпеки. Деякі з цих видів безпеки були розчленовані на підвиди, наприклад, як складові економічної безпеки дослідниками і фахівцями розглядаються: енергетична, продовольча, фінансова та ін. [4, с.50–52]

Крім того, поки що немає єдиного наукового підходу до самої проблеми протидії злочинності, її видів, співвідношення із суміжними категоріями, державою і суспільством [5, с.4].

Однією з таких, не до кінця розроблених проблем, є проблема взаємозв'язку протидії злочинності та національної безпеки країни. При дослідженні проблем в сфері протидії злочинності, що, як показано вище, також реально загрожує безпеці країни, загальний методологічний підхід застосований не був. У той же час увага, яку приділяють цьому питанню вищі виконавчі та законодавчі органи влади, адекватно відображає потребу в цьому

українського суспільства і вимагають того, щоб ця прогалина у сфері науки і практики була найближчим часом усунута. Саме усунення цієї диспропорції і є метою написання даної статті. Її наукова новизна полягатиме у виділенні та дослідженні нового виду (галузі національної безпеки) – кримінальної безпеки країни.

Глибоке вивчення проблем, пов'язаних із забезпеченням кримінальної безпеки України дозволить чітко визначити загрози безпеці країни, що надходять від злочинності, ступінь їхньої небезпеки для особи, суспільства і держави, спрямованість їхнього впливу. Знання векторів спрямованості загроз дасть можливість виявити об'єкти злочинних посягань (це можуть бути державні й суспільні інститути, основи і життєво важливі інтереси держави, суспільні відносини й цінності тощо), що потребують захисту з боку держави і суспільства.

У свою чергу, маючи чітке уявлення про реальні загрози кримінальній безпеці країни та об'єкти їхньої спрямованості, можна визначити цілі й завдання держави і суспільства в протидії злочинності, визначити коло правоохоронних та інших державних структур, які необхідно задіяти в забезпеченні кримінальної безпеки країни, їхню компетенцію для діяльності в цьому напрямку.

Вирішення будь-якої наукової проблеми починається з постановки базових питань, осмислення яких дозволяє зрозуміти її сутність. Такими питаннями в цьому випадку є: чітке уявлення про те, що варто розуміти під терміном «кримінальна безпека країни», у прив'язці як до зовнішніх, так і внутрішніх умов, у чому конкретно проявляються і можуть проявитися в майбутньому загрози кримінальній безпеці країни.

Термін «кримінальна безпека країни» у першому наближенні здається дискусійним. Напевно, тут позначається певний стереотип у сприйнятті базових дефініцій у цій галузі науки. Зі змісту ст.1 Закону України «Про основи національної безпеки України» [6] безпеку слід розуміти як стан захищеності жит-

тєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, коли забезпечуються постійний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і припинення реальних та потенційних загроз.

До основних об'єктів безпеки закон відносить особистість – її права і свободи, суспільство – його матеріальні й духовні цінності, державу – її конституційний лад, суверенітет і територіальну цілісність.

Сьогодні законодавче визначення поняття «безпека» вже не повною мірою влаштовує науку і практику, насамперед, через його статичний характер. Ідея, закладена в основі даного поняття, виступає як якась філософська категорія, як абстрактна форма вираження стану життєздатності й життєстійкості певних об'єктів. Це визначення не носить конкретно-історичного характеру, не враховує мінливості оточуючої дійсності. І, що особливо важливо, визначення безпеки, як і формулювання закону, не несе у собі прямої дії ні при постановці завдань по даній проблемі, ні по основних напрямках реалізації сформульованих завдань. Уявляється, що більш прагматичним буде розуміння безпеки не як стану, а як здатності державних і громадських структур активно захищати життєво важливі інтереси українського суспільства, держави та її громадян від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, нейтралізувати їх і забезпечувати стійкий прогресивний розвиток країни.

У цьому формулюванні проблеми безпеки поставлені в площину прямої дії й орієнтовані в часі. При цьому національна безпека як складна система містить такі загальносистемні ознаки і необхідні умови її функціонування, як:

- цілісність;
- відносна самостійність;
- стійкість.

Цілісність – повинна забезпечуватися збереженням територіальної цілісності й унітарності України, єдності суспільства, її економічного, інформаційного, правового, технологічного простору, культури, наявністю об'єднуючий соціум національної ідеї й т.д.

Відносна самостійність (автономність) – повинна забезпечуватися збереженням політичного і державного суверенітету, достатньою обороноздатністю, економічною незалежністю України та інших системних властивостей, що дозволяють державі й суспільству стабільно і стійко розвиватися.

Стійкість – повинна забезпечуватися раціональним і гнучким управлінням національною безпекою, тобто сукупністю скоординованих дій державних і громадських структур по відверненню внутрішніх і зовнішніх загроз на основі Конституції, законів та інших правових актів [7, с.52–54].

Наведений вище перелік систем безпеки аж ніяк не є вичерпним. У різні історичні періоди розвитку країни на перший план висувалися найбільш актуальні завдання по забезпеченню безпеки країни. У перші роки незалежності для Української держави найважливішим було забезпечити стабільність політичної системи. Згодом актуальним для країни стало забезпечення зовнішньої, військової, кримінальної та економічної безпеки держави і суспільства.

Сьогодні, у зв'язку з економічною кризою, розгулом злочинності, революційним розвитком інформаційних технологій і комунікацій, найбільш зловбоденними для нас стали проблеми забезпечення економічної, інформаційної і кримінальної безпеки.

З огляду на агресивність сучасної злочинності, її прагнення захоплювати все нові й нові сфери життєдіяльності суспільства, тлумачення терміна «безпека» повинне носити більш наступальний характер, що націлює державні й громадські структури на активний опір криміналітету.

Якщо спробувати сформулювати в цьому ключі поняття «кримінальна безпека», то воно могло б виглядати в такий спосіб. Кримінальна безпека України – це здатність держави і суспільства активно протистояти посяганням злочинних співтовариств та окремих злочинців на життєво важливі інтереси громадян України, держави і суспільства та нейтралізувати загрози, що надходять від них.

Останнім часом наукова громада досить неоднозначно ставиться до введення в обіг нових термінів, що визначають види безпеки, тому що у науковців виникають побоювання, що поява нової термінології в політиці та науці «розмиє» загальне розуміння основ безпеки країни. Уявляється, що ці побоювання не мають серйозних підстав. Для того щоб розібратися в даному питанні, необхідно уявити, а що, власне кажучи, послужило поштовхом для введення в науковий обіг нових понять в області теорії забезпечення національної безпеки. А це відбувається тому, що в сфері безпеки виникають якісь цілком конкретні проблеми, пов'язані чи з поширенням, виходом інформації, чи в області виробництва і розподілу продуктів харчування, чи в будь-якій іншій області [8, с.258].

Природно, учені, державні діячі, засоби масової інформації і пересічні громадяни, інтереси яких тією чи іншою мірою зачіпають виниклі проблеми, намагаються спочатку загострити увагу суспільства і держави на проблемах безпеки, що вимагають свого вирішення, а потім і домогтися їхнього розв'язання.

Державні органи, одержавши сигнал про виникнення конкретної загрози безпеці країни, змушені діяти, тобто приймати конкретні рішення по локалізації виниклої загрози. Для реалізації цього завдання спочатку за допомогою наукових організацій, урядових аналітичних центрів вивчається суть проблеми, розробляються концептуальні пропозиції про шляхи її вирішення, потім виділяються певні ресурси, створюються структури, які наділяються певними повноваженнями в сфері розв'язання конкретної проблеми безпеки.

Механізм виділення окремих видів безпеки, їхня залежність від часу виникнення реальної загрози життєво важливим інтересам і цінностям громадян, держави і суспільства, свідчить на користь того, що процес цей не є штучно привнесеним ззовні. Виділення окремих видів безпеки є природним прагненням громадян, держави і суспільства локалізувати, а потім і нейтралізувати виниклу загрозу їхній безпеці.

Процес нейтралізації загрози повинен бути керованим, тільки в цьому випадку є впевненість у тому, що він буде успішно завершений. Види безпеки виділяються в управлінських цілях для вирішення конкретних завдань по локалізації й нейтралізації загроз у різних сферах життєдіяльності держави і суспільства.

Загрози можуть носити тотальний для держави і суспільства характер, коли їхня реалізація може спричинити загибель державного утворення. У цьому випадку для їхньої нейтралізації повинні бути мобілізовані всі сили і ресурси держави. Загрози можуть носити також регіональний характер, вони можуть загрожувати окремим життєво важливим інтересам держави і суспільства. Тоді для ліквідації загроз можуть бути задіяні значно менші за обсягом ресурси і сили держави. На вирішення таких завдань, наприклад, може вистачити направлення можливостей і ресурсів декількох відомств або навіть одного з них.

Виділення видів безпеки дозволяє державі й суспільству сконцентрувати свої сили і ресурси на певному напрямку, для вирішення цілком конкретного завдання, оптимізувати їх використання. Тому, вважаємо, що процес виділення окремих видів безпеки є, у цілому, позитивним процесом.

Інша справа, що політичним керівництвом країни, з різних, у тому числі й суб'єктивних причин, не завжди вірно визначаються найбільш реальні загрози державі й суспільству, внаслідок чого сили і засоби державних органів відволікаються, по суті, на негідний об'єкт і тому використовуються неефективно.

Все сказане свідчить про те, наскільки важливо для держави і суспільства правильно оцінити пріоритетність загроз їхній безпеці, і залежно від цього оптимально використати для їх нейтралізації наявні обмежені ресурси.

Підбиваючи підсумок проведеному аналізу ознак кримінальної безпеки, звернімо увагу на такі моменти:

1) характер загроз від масштабної злочинності є цілком очевидним: якщо для її контролю і боротьби з найнебезпечнішими її про-

явами не вживати ефективних заходів, то вона може спричинити потужний дестабілізуючий вплив на суспільно-політичне життя, економічну і фінансову системи держави та в цілому на її розвиток. Але особливо пагубний вплив злочинність завдає на населення. Підриваючи громадський порядок і громадську безпеку, вона породжує в людей почуття непевності й страху, повної незахищеності. У суспільстві в широких масштабах відбувається віктимізація населення, криміналізація суспільних і державних структур, деформація суспільної й індивідуальної свідомості;

2) в результаті соціальної дезорганізації злочинність одержує додатковий імпульс: відбувається криміналізація суспільних відносин, хижацьке використання природних і людських ресурсів, наноситься непоправна шкода навколишньому середовищу, фізичному і психічному здоров'ю людей, особливо молодому поколінню. У суспільстві поширеним явищем стає правовий нігілізм, що охоплює широкі верстви населення і державний апарат;

3) як соціальне явище злочинність несе в собі загрозу соціальній безпеці. Однак розширення масштабів, прискорення динаміки її розвитку, зміна структури злочинності у бік підвищення питомої ваги особливо тяжких злочинів, що шкодять економічним інтересам держави і суспільства, представляють собою протиправне посягання на конституційний лад, територіальну цілісність і суверенітет країни, збільшення масштабів насильницької злочинності – всі ці процеси створюють загрози, що виходять за рамки соціальної безпеки;

4) отже «кримінальна безпека», що розуміється як здатність держави і суспільства активно протистояти посяганням злочинних співтовариств та окремих злочинців на життєво важливі інтереси громадян України, держави і суспільства та нейтралізувати загрози, що надходять від них, перетворюється на інтегративне соціально-політичне поняття, що охоплює різномірні категорії, сфери впливу і галузі застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данільян О. Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посіб. / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов. – Х. : Фоліо, 2002. – 285 с.
2. Ліпкан В. А. Безпекознавство : навч. посіб. / Ліпкан В. А. – К., 2003. – 212 с.
3. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навчальний посібник / Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. ; за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.
4. Мохов Е. А. Организованная преступность и национальная безопасность России : монография / Е. А. Мохов. – М. : Вузовская

книга, 2002. – 224 с.

5. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Литвинов О. М. ; ДДУВС. – Дніпропетровськ, 2010. – 41 с.
6. Закон України «Про основи національної безпеки України» // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
7. Дзьобань О. П. Національна безпека в суспільствах транзитивного типу : монографія / Дзьобань О. П. – Х. : НАУ ім. М. С. Жуковського «ХАІ», 2004. – 291 с.
8. Возжеников А. В. Национальная безопасность России: методология исследования и политика обеспечения / А. В. Возжеников. – М. : РАГС, 2002. – 424 с.

Білоусова О. О. Поняття і ознаки кримінальної безпеки країни / О. О. Білоусова // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 83–87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11bookbk.pdf>

Виконано аналіз ознак, розроблено поняття кримінальної безпеки, а також визначені його основні характеристики і сфери застосування.

Белоусова Е.А. Понятие и признаки криминальной безопасности страны

Выполнен анализ признаков, разработано понятие криминальной безопасности, а также определены его основные характеристики и сферы применения.

Bilousova O.A. Concept and Signs of Country Criminal Safety

The analysis of signs is made, the concept of criminal safety is developed, and also its basic characteristics and application spheres are defined.